

ÚJABB FEJLEMÉNYEK AZ EURÓPAI EMBERI JOGI BÍRÓSÁG VALLÁSSZABADSÁGGAL KAPCSOLATOS GYAKORLATÁBAN

SCHANDA BALÁZS – CSIZINÉ SCHLOSSER ANNAMÁRIA¹
egyetemi docens (PPKE JÁK) – doktorjelölt (PPKE JÁK)

Bevezetés

A közelmúltig az európai emberi jogi mechanizmus az Egyezmény 9. cikke más cikkekhez képest keveset adott a közös európai jogfejlődéshez. Az egykori Bizottság kis számban és alacsony arányban nyilvánította elfogadhatónak a panaszokat: 1996-ig csupán mintegy 45 olyan ügyet tett közzé, melyben a panaszosok a 9. cikk megsértését állították, és ezek közül pedig csak ötöt nyilvánítottak elfogadhatónak.² A Bíróság csak a kilencvenes években hozta meg első olyan döntéseit, melyek az Egyezmény megsértésének tényét megállapították – míg több esetben a 9. cikk megsértésének megállapítása helyett más cikkeket „kerestek” és a vallásszabadság összefüggésének vizsgálatát elkerülték – mellőzte egyúttal a keresetek kimerítését is.

Míg egyes megfigyelők szerint az ügyek csekély száma annak volt köszönhető, hogy a vallásszabadság az emberi jogok „elitjéhez” tartozik, melynek biztosításával Európában nem merülnek fel súlyos problémák, mások a Bíróság konzervatívizmusát hibáztatták. Így egy radikális álláspont szerint az Egyezmény 9. cikke éppen a kisebbségi vallási közösségek elnyomásának eszköze lett, ahelyett, hogy szabadságukat védte és kiterjesztette volna.³

Az elmúlt 15 év során azonban kialakult a vallásszabadsággal kapcsolatban is eset-jog, és bár az esetszám nem nagy, precedensekről lévén szó, általános következtetések

¹ A 2. pont (a Jehova Tanúi kontra Ausztria jogeset bemutatása) Csziné Schlosser Annamária doktorjelölt munkája.

² JEREMY GUNN: Adjudicating Rights of Conscience Under the European Convention on Human Rights. In JR. and JOHAN D. VAN DER VYVER–JOHN WITTE (szerk.): *Religious Human Rights in Global Perspective*. The Hague–Boston–London: Martinus Nijhoff, 1996, 305, 310.

³ Boris PETRANOV: Recent developments on freedom of religion or belief under the European Convention on Human Rights. *Interights Bulletin* 1997/11, 90. Megjegyzendő, hogy a legradikálisabb bírálókat még legfőljebb csak a Kokkinakis-ügy ismeretében születtek meg. Az azóta eltelt idő – ha áttörést nem is, de – jelentős elmozdulást hozott.

is levonhatóak. Úgy tűnik, hogy a Bíróság viszonylag széles körben tolerálta a vallási meggyőződés kifejezésre juttatása jogának korlátozását. A vallási közösségek szabad működésével kapcsolatos pozitív követelményként az eddigi joggyakorlatból leszűrhető az, hogy

- lehetővé kell tenni a vallási közösségek *jogi személyiséghez* jutását (ez azonban nem jelenti a vallási közösségek egyenjogúságának követelményét);⁴
- a demokratikus államnak nincs legitim oka arra, hogy a vallási *közösségek belső ügyeibe* beavatkozzon;⁵
- a vallási meggyőződés kinyilvánítása korlátozható, azonban a korlátozások nem lehetnek aránytalanul súlyosak;⁶
- a vallási közösségeknek reális lehetőségekkel kell rendelkezniük *istentiszteleti helyek* létesítésére (ez azonban nem jelenti a korlátozások automatikus jogellenességét);⁷
- a vallási közösségek *célvagyon*a fokozott védelem alatt áll (e fokozott védelem azonban nem vonatkozik vállalkozói vagyonukra);⁸
- amennyiben a vallási *meggyőződés hirdetése* és mások vallási meggyőződésének védelme verseng, nagy jelentősége van a meggyőződés kifejezési formájának és a körülményeknek, melyek között a meggyőződés hirdetésre kerül. A véleménynyilvánítás szabadsága összefüggésében a Bíróság ismételten arra az álláspontra helyezkedett, hogy a vallási érzület védelme akár a véleménynyilvánítás büntetőjogi eszközökkel történő korlátozását is lehetővé teszi.⁹

A korai elmarasztaló ítéletek sajátos közös vonásokat mutattak: az elmarasztalt állam szinte valamennyi esetben Görögország, a sikeres panaszosok pedig az eddigi esetek jelentős részében Jehova Tanúi, de legalábbis vallási kisebbségekhez tartozó személyek. Az Egyezmény szűrőjén fennakadt a görög államegyházi berendezkedés két, a Metaxas-diktatúra korából származó eleme: a prozelitizmus tilalmának büntetőjogi érvényesítése és a nem-ortodox istentiszteleti helyek engedélyeztetési eljárása, valamint néhány olyan rendelkezés, melyek a vallási közösségek önkormányzatát korlátozták. A vallási meggyőződés kifejezésre juttatását, a vallás gyakorlását korlátozó törvények nagyobb részét azonban az Egyezménnyel összeegyeztethetőnek találta a Bíróság.

⁴ Canea Catholic Church v. Greece Judgment of 16 December 1997.

⁵ Serif v. Greece Judgment of 14 December 1999.; Hasan and Chaush v. Bulgaria Judgment of 26 October 2000.; Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldavia Judgment of 13 December 2001.; Agga v. Greece Judgment of 17 October 2002.

⁶ Kokkinakis v. Greece Judgment of 25 May 1993.; Valsamis v. Greece, Efstratiou v. Greece Judgments of 18 December 1996; Kalaç v. Turkey Judgment of 1 July 1997; Larissis and Others v. Greece Judgment of 24 February 1988; Buscarini and Others v. San Marino Judgment of 18 February 1999; Jewish liturgical association Cha'are Shalom Ve Tsedek v. France Judgment of 27 June 2000.

⁷ Manoussakis and Others v. Greece Judgment of 26 September 1996; Tsavachidis v. Greece Judgment of 21 January 1999; Pentidis and Others v. Greece Judgment of 9 June 1997.

⁸ The Holy Monasteries v. Greece Judgment of 9 December 1994.

⁹ Otto-Preminger-Institut v. Austria Judgment of 20 September 1994; Wingrove v. United Kingdom Judgment of 25 November 1996.

A strasbourgi testület több ítélete nagyon gyakorlati kérdésekben is befolyásolta az európai államok jogszabályainak és joggyakorlatának alakulását. Így a Bíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy gyermekelhelyezési perekben a szülők vallási hovatartozása nem vehető figyelembe. Figyelemreméltó, hogy a kilenc tagú tanács négy tagja csatolt különvéleményt az ítélethez. A különvélemények hangsúlyozzák, hogy az osztrák Legfelsőbb Bíróság a vallási hovatartozás következményeit és nem tényét vette elsősorban figyelembe, ezek mérlegelésére pedig joga volt.¹⁰

Az elmúlt évek – részben az Európa Tanács bővülése, részben a Bíróság növekvő szerepe miatt – egyre gazdagabb esetjogot tárnak elénk. A következőkben az újabb gyakorlat néhány fejleményét szeretném felvillantani, három kérdéskörre összpontosítva: több ügyben merült fel az iszlám fejkendő viselésének korlátozhatósága, fontos új döntések születtek a vallási közösségek jogi személyiségével kapcsolatban, és végül újra felmerült a vallási vonatkozású oktatás státuszának kérdése.

1. Az iszlám fejkendő kérdése

Bár a Bizottságnál korábban már felmerült az a kérdés, hogy szikh férfi kizárható-e a motorkerékpározásból, ha bukósisak helyett turbánt visel (a Bizottság osztotta a hatóságok álláspontját: vagy bukósisak, vagy turbán, de akkor más közlekedési eszközt kell választani),¹¹ az elmúlt évek igazán nagy kérdése az iszlám fejkendő viselése volt a közintézményekben. Nyilvánvaló, hogy az alapjogi kérdést tágabb összefüggésben kell szemlélni. Egyrészt a nyugat-európai muszlim népesség integrációjának kihívása, másrészt – ezzel összefüggésben – az elmúlt években egyesek szerint iszlamo-fóbiává erősödő gyanakvás és félelem a muzulmánokkal szemben, illetve a török iszlamisták szembehelyezkedése az Atatürk-i szekuláris hagyományokkal.¹²

1.1. Dahlab, svájci tanítónő

Az Európai Emberi Jogi Bíróságnak 2001-ben lehetősége nyílt arra, hogy állást foglaljon az iskolában vallási okból viselt fejkendő kérdésében. A Dahlab kontra Svájc ügyben¹³ a panaszos második éve tanított Genf kanton egy általános iskolájában, köztisztviselőként (a helyi jog alapján egyes határozatlan idejű kinevezéssel foglalkoztatott közalkalmazottak köztisztviselők), amikor muzulmán hitre tért, és elkezdett az iskolában is fejkendőt viselni. Ezt követően – bár többször hosszabb időre anyasági szabadságon volt – tanítás közben mindig viselte a fejkendőt, hogy ezzel a Korán útmutatását kövesse. Bár a szülők részéről magatartására nem érkezett panasz, a szakfelügyelet néhány év után jelezte a kanton oktatási szerveinek, hogy a panaszos

¹⁰ Hoffmann v. Austria Judgment of 23 June 1993; Palau-Martinez v. France Judgment of 16 December 2003.

¹¹ 7992/77 X. v. United Kingdom, Decisions and Reports, No. 14, 234.

¹² A kapcsolódó, iszlamista pártok jelentette kihívás emberi jogi – strasbourgi jogvitákat is kiváltó – vetületeit itt nem tárgyaljuk.

¹³ Dahlab v. Switzerland Judgment of 15 February 2001.

iszlám fejkendőben tanít. E jelzés után még egy év telt el addig, amíg az oktatásügyi hatóság egy egyeztetésen felszólította a panaszost, hogy tanítói munkájának végzése közben ne viseljen fejkendőt, mivel az sérti a közoktatási törvényt, mely tiltja a tanárok bármilyen, „a diákok számára nyilvánvaló azonosulását”, különösen a szekuláris közoktatásban. A hatóság döntéséről formális határozatot hozott, melyet a panaszos megfellebbezett, majd fellebbezésének elutasítása után bíróságon is megtámadott. A kantonális kormányzat azzal érvelt, hogy a pedagógusoknak azonosulniuk kell az állami oktatási rendszer alapelveivel, és a felekezeti semlegesség ezen elvek közé tartozik. Az öltözet – viselőjének szándékától függetlenül – vallási üzenetet közvetít, az adott esetben igen erőteljesen. A pedagógus esetében ez nem a magánszféra része, hanem tekintettel kell lennie az állami oktatási rendszerre is, melyet képvisel.

A közigazgatási perben, melyet a Szövetségi Bíróság (a továbbiakban: bíróság) bírált el, a panaszos azzal érvelt, hogy kizárólag olyan ruhadarabokat viselt, melyek a kereskedelmi forgalomban (szupermarketben) beszerezhetők, így ezeket nem vallási jelképként kell megközelíteni, hanem úgy, mint bármilyen más ruhadarabot, melyet egy tanár esztétikai megfontolásból, vagy személyes autonómiájának kifejezésére magára ölt. Ennek megfelelően úgy vélte, hogy a hatósági döntés megfelelő ok nélkül vonja el a tanárok jogát, hogy ízlésük szerint öltözzenek. A bíróság azonban abból indult ki, hogy a panaszos minden kétséget kizáróan nem esztétikai megfontolásból viselte a fejkendőt, hanem azért, hogy a Korán rendelkezéseit követve, egy vallási előírásnak eleget tegyen. Esetében a fejkendő, illetve a nem-testhezálló viselést egy valláshoz való odatartozást fejez ki, és azt, hogy viselője hovatartozását erőteljesen közli a külvilággal. A bíróságnak tehát abban kellett állást foglalnia, hogy egy állami iskola pedagógusa viselhet-e ilyen erőteljes vallási jelképet, hivatása gyakorlása során. A tanórákon kívüli öltözködés, a diákok vallási előírásokat követő öltözete, vagy tanárok szokatlan, de nem vallásilag meghatározott öltözködése nem volt vita tárgya. A bíróság közvetlenül az Európai Emberi Jogi Egyezmény 9. cikkét vizsgálta, melynek 2. bekezdése lehetővé teszi a vallási meggyőződés kifejezésre juttatásának korlátozását. A bíróság a fejkendő, illetve a nem-testhezálló öltözet viselését nem tekintette a vallásszabadság korlátozhatatlan lényegéhez tartozónak, mivel ez a meggyőződés kifejezésre juttatásához, és nem megválasztásához tartozik. Ebből a szempontból nem releváns az, hogy az adott vallás nem pusztán kívánságként, hanem parancsként fogalmazza meg öltözködési elvárásait. A bíróság vizsgálta azt is, hogy a korlátozás törvényi megalapozottsága és megfogalmazásának egyértelműsége megfelel-e az alkotmányos elvárásoknak. Álláspontja szerint amennyiben csekélyebb jelentőségű ügyről van szó (mint az adott esetben), akkor elégséges az, ha csak egy általánosabb törvényi megfogalmazásból lehet levezetni a konkrét magatartási szabályt. A köztisztviselőket sajátosan köti a hatóságok iránti alávetettség, ami bizonyos jogaik korlátozásával is járhat. Az a napi kapcsolat, melyben az állami alkalmazott munkáját végzi, lehetetlenné teszi azt, hogy annak minden részletére pontos törvényi előírások vonatkozzanak. Genfben a közoktatási törvény (1940) 6. cikke szerint a közoktatási rendszernek minden gyermek és szülő politikai és vallási nézeteit tiszteletben kell tartania. A kanton alkotmánya az állam és egyház egyértelmű elválasztásáról, az állam világi jellegéről rendelkezik. A közoktatási törvény azt is előírja, hogy a közalkalmazottak világi személyek legyenek; ez alól csak az egyetemi oktatók ese-

tében tehető kivétel. Amennyiben a beavatkozás valóban a panaszos vallásszabadságának súlyos korlátozását jelentette is, akkor ennek megvolt a megfelelő törvényi alapja, mivel a genfi törvények az oktatási rendszer felekezeti semlegességét, az állam és az egyház elválasztását rögzítették.

Az eljárásban a panaszos vitatta, hogy a korlátozásnak valóban voltak a közérdeken alapuló okai. A bíróság szerint igaz, hogy a szülők és a diákok részéről nem érkezett panasz, azonban ez nem jelenti azt, hogy nem érintette őket a panaszos magatartása, mely jelentős közfigyelmet kapott. Lehetséges, hogy azért nem tettek lépéseket az ügyben, mert abban bíztak, hogy az oktatásügyi hatóságok hivatalból intézkedni fognak. Érthető okokból az érintettek, mielőtt jogi útra terelték az ügyet, jelentős időt hagytak a vita rendezésére. A bíróság szerint a hatósági döntés teljes mértékben összhangban áll az iskolák felekezeti semlegességének elvével, melynek az a rendeltetése, hogy mind a diákok, mind a szülők vallásszabadságát védje, és védelmezze az olykor ma is törekeny vallási békét. Az iskolák vallási konfliktusok színhelyévé válhatnak, ha a tanárok magatartásukkal – különösen: öltözetükkel – kinyilváníthatnák vallási meggyőződésüket. Ezek a szempontok megfelelően alátámasztják azt, hogy a korlátozás közérdeken alapult.

További, a bíróság által vizsgált kérdés az arányosság kérdése volt. A panaszos lelkiismereti- és vallásszabadságát az oktatási rendszer felekezeti semlegességéhez fűződő közérdekkel szemben kell mérlegelni, azaz a tanítónő azért szenved korlátozást, hogy a tanulók és szülei ne legyenek kitéve olyan befolyásnak, ami sértheti meggyőződésüket, illetve, hogy a vallási harmónia és tolerancia az iskolákban fennmaradjon. A vallásszabadság nem mentesíti az egyént kötelezettségei alól, adott esetben a munkakörével kapcsolatos kötelezettségek alól. A pedagógusoknak el kell viselniük a szabadságuk arányos korlátozását. A svájci bíróság jogösszehasonlító szempontokat is figyelembe vett, és részletesen elemezte az állam felekezeti és vallási semlegességének elvét. A semlegesség eszerint elsősorban pártatlanságot és a diszkrimináció tilalmát jelenti, mely a vallási harmóniát, a tolerancia szellemét biztosítja. A semlegesség különösen fontos az állami iskolákban, hiszen az oktatásban minden vallás hívének kötelezően részt kell vennie, és e részvétel nem jelentheti senki számára a lelkiismereti- és vallásszabadság korlátozását. A pedagógusok szerepe igen jelentős ebben a folyamatban. Magatartásuk önmagában is befolyásolja a tanulókat, követendő mintákat adnak, mely a különösen fogékony korban, napi kapcsolatban lévő tanulókra erős hatással van. A tanár-diák viszonyt hierarchia jellemzi, és a pedagógusok bizonyos értelemben az államot képviselik. Így különösen fontos, hogy feladataikat, a tudás átadását, és a készségek fejlesztését úgy végezzék, hogy közben megőrzik felekezeti semlegességüket.

A semlegesség elvével kapcsolatban a bíróság arra a következtetésre jutott, hogy a panaszos – elismerten nehéz – választás előtt áll: vagy figyelmen kívül hagy egy olyan vallási előírást, melyet fontosnak tart, vagy alkalmatlanná válik arra, hogy állami iskolában tanítson.

A fejkendő egyfelől nyilvánvalóan vallási hovatartozást fejez ki. A tanító általános iskolában tanít, ahol a gyermekek, életkoruknál fogva különösen befolyásolhatók. Bár „térítő” tevékenységebe nem bocsátkozott, és a tanulókkal nem is beszélt vallási kérdésekről, azonban e kérdések elől aligha térhet ki. A gyerekeknek feltűnne a

kitérő magatartás, ha az öltözetét esztétikai szempontokkal, vagy hideg időjárással magyarázná (ahogy ezt állítólag tette), azaz aligha kerülhető el, hogy meggyőződését kinyilvánítsa. A tanulók szemében azonban a pedagógus személyesíti meg az iskolát, így annak ellenére, hogy az iskola más tanárai más vallási nézeteket vallanak, az adott tanulók számára olyan benyomást kelt, hogy az iskola azonosul egy adott vallással, ami közalkalmazotti jogviszonyával is összeegyeztethetetlen. További szempont, hogy Genf kanton (szemben a nem-francia nyelvű kantonokkal, azaz a svájci kantonok többségével) az állam és az egyház szigorú elválasztásának elvének talaján áll, és ezt érvényesíti az állami oktatás szigorúan világi jellegén keresztül is.

A bíróság utal arra is, hogy a fejkendő viselése a nemek egyenjogúságnak elvével, azaz egy olyan alapvető társadalmi értékkel, melyet az államszövetség alkotmánya is rögzít, nehezen összeegyeztethető. A vallási harmónia törékennyé válhat azáltal is, hogy a panaszos magatartása minden bizonnyal kivédhetetlen reakciókat és konfliktusokat szül. Ha az állam a fejkendő viselését eltűri, akkor más, erőteljes vallási jelképeket is el kellene fogadnia, így a kippa vagy reverenda viselését is, ez pedig aláásná az iskolák vallási semlegességét. Nehezen lenne összeegyeztethető a semlegességgel, ha az állam, mely tiltja a tantermekben a feszület elhelyezését, azt viszont engedné, hogy a pedagógusok bármilyen felekezet erőteljes jelképeit viseljék (Az arányosság elvét követve az oktatási hatóság elfogadja azt, hogy a tanárok diszkrét módon vallási jelképeket viseljenek (így ékszerek formájában).)

A belső jogorvoslati lehetőségek kimerítése után a panaszos az Európai Emberi Jogi Bírósághoz fordult (a továbbiakban: Bíróság). Panaszja szerint a fejkendő viselésének tiltása vallása szabad gyakorlását, azaz az Egyezmény 9. cikkét sérti. Álláspontja szerint a svájci bíróságok tévedtek abban, hogy a tilalomnak megfelelő törvényi alapja volt, és tévedtek abban, hogy a fejkendő viselése veszélyeztette a közbiztonságot és a közrendet. Véleménye szerint a fejkendő viselése az iskolában éveken keresztül észrevétlen maradt, és semmiféle zavart nem okozott. Álláspontja szerint nemcsak az Egyezmény 9. cikke sérült, hanem a hátrányos megkülönböztetést tiltó 14. cikk is, mivel így a muzulmán férfiaknak van lehetősége állami iskolában tanítani, míg nőknek nincs.

A kormány álláspontja szerint az iszlám fejkendő erőteljes vallási jelkép, és ennek tilalma egy állami iskolában munkát vállaló pedagógus számára nem jelenti a vallásszabadság korlátozását. A kormány rámutatott arra is, hogy a tanító négy és nyolc év között kisgyermeket tanított, amire magániskolákban továbbiakban is van lehetősége.

Arra az esetre, ha a Bíróság a tilalmat a vallásszabadság korlátozásának tekintené, a Kormány álláspontja szerint a korlátozásnak megfelelő törvényi alapja volt. A szövetségi alkotmány rögzíti az iskolák felekezeti semlegességét, a közoktatási törvény pedig azt, hogy a közoktatásnak tiszteletben kell tartania a tanulók és szüleik vallási meggyőződését. Arra is hivatkozott a kormány, hogy az adott ügyet megelőzően (1990-ben) a Szövetségi Bíróság a felekezeti semlegesség megsértésének tekintette az általános iskolai osztálytermekben elhelyezett feszületet. A kormány álláspontja szerint a korlátozás legitím célt követett: az iskolák felekezeti semlegességének és a vallási harmónia védelmét célozta, és mértéke a „demokratikus társadalomban szükséges” mértéken belül maradt. Egy állami iskola pedagógusa sajátos

jogviszonyban áll; az állam semlegességének védelme megelőzi egyéni szabadságát. A pedagógusok erőteljes modellt jelentenek a tanulók számára, különösen kisgyermek esetében. A kormány tehát messzemenően azonosult a svájci hatóságok és a Szövetségi Bíróság megközelítésével.

A panaszos álláspontja szerint az iskola semlegessége nem jelenti azt, hogy a tanárok ne rendelkezhetnének vallási meggyőződéssel, és azt ne juttathatnék kifejezésre. Álláspontja szerint az intézkedés erőteljes és nyilvánvaló beavatkozás volt a vallási meggyőződés kifejezésének jogába. Rámutatott, hogy magatartása nem zavart senkit, és a tanítói munkáját tartalmában semlegesen végezte. Szemben a kormány álláspontjával, a magániskolák számára nem jelentenek alternatívát, mivel ezek száma kevés, és éppenséggel keresztény, felekezeti iskolák. Álláspontja szerint a korlátozásnak nem volt megfelelő törvényi alapja, mert a közoktatási törvény az oktatási rendszer semlegességét, és nem a tanárok semlegességét írja elő.

A Bíróság rámutatott arra, hogy esetjoga szerint a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadsága, melyet az Egyezmény 9. cikke rögzít a demokratikus társadalom alapját jelentik. A pluralizmus minden demokratikus társadalom vejejárója. Ugyanakkor egy demokratikus társadalomban, ahol sokféle vallás együttélését kell biztosítani, a szabadság korlátozása szükségessé válhat.

Az első kérdés a korlátozás megfelelő törvényi megalapozottságát vitatta. A „törvényben meghatározott” kitétel a Bíróság esetjoga szerint két követelményt tartalmaz: egyrészt a törvénynek hozzáférhetőnek kell lennie, másfelől ahhoz elégséges precizitással kell megfogalmazni, hogy a polgár magatartását hozzáigazíthassa, előre láthassa magatartása következményeit. A törvények megfogalmazása azonban általában nem teljesen precíz, és gyakran az alkalmazás gyakorlata ad megfelelő válaszokat a konkrét élethelyzetekre. A Bíróság megvizsgálta a svájci szövetségi bíróság érvelését, és azzal azonosulni tudott: eszerint a kanton közoktatási törvénye elégségesen precíz ahhoz, hogy a korlátozás „törvényben meghatározott” korlátozásnak minősülhessen.

A panaszos a továbbiakban azzal érvelt, hogy a korlátozásnak nem volt megfelelő oka. Az eset körülményeire és a meghozott döntésekre tekintettel a Bíróság a korlátozást mások jogai és szabadsága, továbbá a közbiztonság és a közrend védelmében meghozott korlátozásnak tekintette, mely így megfelelő okból született.

Végül azt kell vizsgálni, hogy a korlátozás mértéke „szükséges-e egy demokratikus társadalomban”. A Bíróság állandó gyakorlata elismeri, hogy az szerződő államok rendelkeznek egy bizonyos mérlegelési lehetőséggel (margin of appreciation) ebben a tekintetben, ez azonban európai felülvizsgálat tárgya, azaz az adott ügy vonatkozásában kell vizsgálni.

A Bíróság megállapította, hogy az adott esetben a svájci szövetségi bíróság a korlátozást a tanulók és szüleik vallási meggyőződésének lehetséges megsértésével indokolta. A bíróság az állami iskolák tanárai foglalkoztatásának természetét tekintetbe véve azt mérlegelte, hogy az állami oktatási rendszer semlegességének legitim védelme a vallásszabadság milyen (arányos) korlátozásait indokolja. A hatóságok döntése nem tartalmazott semmilyen kifogást a panaszos vallási meggyőződésével kapcsolatban, hanem kizárólag foglalkozásának sajátos követelményeit tartotta szem előtt. A Bíróság is megállapította, hogy a panaszos magatartására nem érkezett panasz, és

úgy tűnik, hogy a panaszos, meggyőződésének kifejezésével, nem törekedett semmiféle előny elérésére. A Bíróság elismeri, hogy nagyon nehéz megállapítani, hogy egy olyan erőteljes külső jelkép, mint a fejkendő, milyen hatással lehet a kisgyermekekre. Tekintetbe véve a tanított gyermekek korát, nem tagadható, hogy a fejkendő kihívó viselésének lehet valamilyen prozelita (térítő) hatása. A Korán előírása nehezen összeegyeztethető a nemek egyenjogúságával, a tolerancia üzenetével, az egyenlőség és diszkriminációtilalom elvével, melyeket egy demokratikus társadalomban a pedagógusoknak a tanulók felé közvetíteniük kell. Mindezek alapján a tanulók és a vallási harmónia szempontjára, valamint az eset körülményeire való tekintettel, a Bíróság álláspontja szerint, a genfi hatóságok nem lépték át a mérlegelési tartomány határait, és döntésük nem volt ésszerűtlen.

Erre – valamint a szövetségi bíróság érveire – való tekintettel a Bíróság véleménye szerint a vitatott intézkedés jogos és arányos volt az elérendő cél (mások jogainak és szabadságának védelme, közrend, közbiztonság) védelmében. A Bíróság szerint az intézkedés egy „demokratikus társadalomban szükséges” intézkedésnek minősül. A vallásszabadság tekintetében tehát a panasz nyilvánvalóan megalapozatlan.

A panaszosnak a nemek egyenjogúságának megsértését állító érvelésével szemben a Bíróság álláspontja szerint az intézkedés, mely hivatásbeli kötelezettségei körében korlátozta, nem mint a női nem tagját sújtotta, hanem az állami oktatási rendszer semlegességének legitím célját szolgálta. Ha férfi viselt volna olyan öltözetet, mely őt nyilvánvalóan valamilyen hit követőjeként azonosíthatóvá tette volna, az is hasonló hatósági intézkedést váltott volna ki. Így a Bíróság a panaszt ebben a tekintetben is nyilvánvalóan megalapozatlannak minősítette, és ezzel befogadását, többségi döntéssel, elutasította.

A Dahlab-ügyben a Bíróság igen nagy mértékben tekintettel volt a gyerekek fiatalságára. Azonban abból – figyelembe véve az ügy körülményeit –, hogy a korlátozást a Bíróság nem találta Egyezmény-sértőnek, nem vonható le olyan következtetés, hogy a korlátozás hiánya sértené az Egyezményt.

1.2. Sahin, török medika

Az ügy alapja, hogy a panaszost – akkor ötödéves orvostanhallgatót – 1998-ban eltávolították az isztambuli egyetemről. A medika tanulmányi során kezdettől fejkendőt viselt. 1998 elején az Egyetem vezetése az Alkotmányra, a jogszabályokra, a bírósági gyakorlatra és az Európai Emberi Jogi Bíróság gyakorlatára hivatkozva körlevélben rendelkezett arról, hogy sem szakállat, sem iszlám fejkendőt viselő hallgatók nem iratkozhatnak be, és semmilyen tanulmányi foglalkozásra nem szabad őket beengedni. A Bíróság 2005-ben Leyla Sahin Törökország elleni ügyében¹⁴ a Bíróság sokakat meglepve¹⁵ úgy foglalt állást, hogy a fejkendő tilalma a török egyetemeken a török szekularizmus és ezzel az alkotmányos rend annyira lényeges következménye, hogy a demokratikus társa-

¹⁴ Case of Leyla Sahin v. Turkey, 10 November 2005.

¹⁵ Így JEREMY GUNN: Fearful symbols: the Islamic headscarf and the European Court of Human Rights in Sahin v. Turkey. *Droit et religions* 3 (2008–2009), 339, 340.

dalom védelme érdekében szükségesnek tűnhet. A Sahin ügyben egyértelmű volt, hogy a medika tanulmányai minden szakmai követelményét teljesítette, a fejkendőt saját döntése (nem családi vagy más kényszer) alapján viselte, és nem vitatták azt sem, hogy az egyetemen nem folytatott vallási propagandát, megjelenése, viselkedése ténylegesen semmilyen zavart nem okozott. Az ügyben tehát tisztán az állam alkotmányos identitásából levezetett követelmény áll szemben az egyén szabadságával. Az elutasító határozat mögött még erősen kérdéses maradhatott, hogy más európai állam esetében ugyanígy járna-e el a Bíróság. Leyla Sahin Bécsben folytatta orvosi tanulmányait.

1.3. Dogru, franciaországi iskolás

Más megvilágításba helyezi a kérdést, amikor azzal szembesülünk, hogy 1999-ben francia kislányt zárnak ki az iskolából, amikor 12. életévének betöltése után fejkendőben jelenik meg a testnevelés órán.¹⁶ A Bíróság válasza azonban itt is az, hogy a laicitás Franciaország esetében az alkotmányos identitás olyan sajátossága, ami ezt a lépést egy demokratikus társadalomban szükségessé teszi.

Nem véletlen, hogy a fejkendő-ügyek Európa két, radikálisan világi alkotmányos berendezkedésű országából, illetve szintén az állam és egyház szigorú elválasztásának talaján álló genfi kantonból kerültek a Bíróság elé. Valamennyi ügyben a Bíróság rámutatott azon sajátos körülményekre, melyek a döntést megalapozták, legyen szó a gyermekek kis kora, vagy a török, illetve francia szekularizmus alkotmányos szerepéről. Ugyanakkor sorba állítva a döntéseket egyre nehezebb lesz olyan ítéletet hozni, mely a vallási meggyőződés öltözködésben is megnyilvánuló kifejezésének jogát tényleg elismernék.

2. A vallási közösségek jogalanyisága

Az 1990-es évek végén néhány ítélet már érintette a vallási közösségek jogalanyiságának kérdését. Ezek alapján tehát a 9. cikkből levezethető, hogy lehetővé kell tenni a vallási közösségek *jogi személyiséghez* való jutását (ez azonban nem jelenti a vallási közösségek egyenjogúságának követelményét),¹⁷ illetve, hogy egy demokratikus államnak nincs legitim oka arra, hogy a vallási *közösségek belső ügyei*be beavatkozzon.¹⁸ A vallási közösségek egysége fölötti örökösre nincs az államnak mandátuma: ha egy csoport önként követ egy vallási irányzatot, az egységes szervezeti keret fenntartása – a kiszakadók elismerésének elutasítása – nem indokolható.

Az elmúlt évek új fejleményeket hoztak a 9. cikk és a vallási közösségek jogalanyiságának kapcsolata összefüggésében. Aligha okoz meglepetést, hogy a moszkvai Űdvhadsereg jogalanyiságának elismerését azon indokkal megtagadó hatósági döntés,

¹⁶ Dogru v. France Judgment of 8 December 2008.

¹⁷ Ld. a Canea Catholic Church kontra Görögország fent kivatkozott ügyeit.

¹⁸ Ld. a Serif, Hasan és Chaush, Metropolitan Church of Bessarabia és Mások, illetve az Agga-ügyeket.

hogy külföldi eredetű csoportról van szó, melynek felépítése paramilitáris, védhetetlen. A Bíróság egyhangú határozata szerint az egyesülési jog a vallásszabadság összefüggésében sérült.¹⁹

Közelebbi, nagy jelentőségű ügy a Jehova Tanúi kontra Ausztria ügyben 2008-ban megszületett ítélet, mely egy 20 éves, fordulatos vita újabb fejezetét nyitotta meg.²⁰ Az ügyben a Jehova Tanúi ausztriai vallási közössége, valamint négy magánszemély perelte az osztrák államot. A kereset szerint azért, hogy „osztrák hatóságok megtagadták a vallási közösségtől a jogi személyiséget”, később pedig „más vallási közösségekhez képest korlátozottabb érvényű jogi személyiséget” biztosítottak számukra, sérült a felpereseknek az *Emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről* szóló egyezmény 9. és 14. cikkelye szerinti vallásszabadsághoz való joga.²¹ Ezen túlmenően a bíróság úgy ítélte, hogy sérült az egyezmény 6. cikkelye is, mivel „a jogi személyiség elnyerésére irányuló eljárások indokolatlanul hosszú ideig húzódtak és [a vallási közösség] nem részesült hatékony jogvédelemben annak érdekében, hogy döntés szülessen az elismerés iránti kérelemről”, és az osztrák államot a felperesek nem-vagyoni kárának megtérítésére kötelezte.

Az ítéletet nagy várakozás előzte meg – természetesen elsősorban az érintett közösség részéről.²² Ausztrián kívül az egyházi státus megszerzése a Jehova Tanúi számára több európai államban is csak hosszúságú és nehéz jogi bonyodalmakat követően volt lehetséges.²³ A közösség most természetesen abban bíz, hogy az ítélet után megnyílik az állami elismeréshez vezető út.²⁴ Másfelől a döntés a szakmai körökben is várhatóan élénk visszhangra talál, mivel az egyházak és vallási közösségek jogál-

¹⁹ Moscow Branch of the Salvation Army v. Russia Judgement of 5 October 2006.

²⁰ Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas and others v. Austria Judgment of 31 July 2008.

²¹ Az idézetek Csziné dr. Schlosser Annamária fordításai.

²² Reinhard Kohlhofer, a közösséget képviselő ügyvéd, ismert vallásjogi szakértő nyilatkozta pl.: „Néhány hónapon belül várható EEJB ítélete az ügyben, amely meg fogja kérdőjelezni az osztrák rendszert, különösen pedig az 1998-as törvény által az egyes vallási közösségekkel szemben megvalósított nyílt diszkriminációt.” (A szerző fordítása) REINHARD KOHLHOFER: Commentary: Away with Legal Discrimination – Serbia Shouldn't Follow Austria. *Forum 18 News Service*: http://www.forum18.org/Archive.php?article_id=403 (2004-09-02)

²³ Németországban például az elismerés (és az azzal járó közjogi jogállás) iránti kérelmet a Szövetségi Közigazgatási Bíróság elutasította azzal az indoklással, hogy a közösség nem tanúsítja a szükséges lojalitást a demokratikus állam irányába (elsősorban azért, hogy híveit a választásoktól való távolmaradásra buzdítja). A Szövetségi Alkotmánybíróság 2000-ben megsemmisítette a döntést „Jehova Tanúi-ítélet” néven elhíresült határozatával, azzal az érveléssel, hogy a közösség magatartását összességében kell értékelni, és az állam nem veheti figyelembe a vallási tanításokat. A testület visszautalta a döntést a Szövetségi Közigazgatási Bírósághoz, utóbbi pedig megállapította a berlini tartományi közigazgatási bíróság hatáskörét. Utóbbi hozta meg a Jehova Tanúi számára kedvező, végleges döntését 2006-ban (OVG 2 B 12.01.). POTZ-KOHLHOFER (szerk): Die „Anerkennung” von Religions-gemeinschaften. Wien: Verl. Österreich, 2002, 57–73., AXEL VON CAMPENHAUSEN–HEINRICH DE WALL: Staatskirchenrecht: eine systematische Darstellung des Religionsverfassungsrechts in Deutschland und Europa. München: Beck, 2006², 137–138.

²⁴ http://www.jehovas-zeugen.at/fileadmin/user_upload/01-Wer-wir-sind/04-Pressmitteilungen-link-file/Pressmitteilung_09.pdf

lása, különösen pedig az egyházak állami elismerése iránt az újabb jogfejlődés nyomán az osztrák (és német) jogtudományban élénk az érdeklődés.

Valóban az osztrák állami egyházjogi rendszer alapjait kérdőjelezi meg az ítélet? Jár-e az elismerés annak alapján a Jehova Tanúi közösségének? Az eset ismertetésén túlmenően ezekre a kérdésekre is keressük a választ.

2.1. A releváns osztrák szabályozás

Ausztriában 1998 óta két, 2002 óta három különböző jogi formában működhetnek az egyházak:²⁵

- a) Az egyházak és vallási közösségek állami elismerésben részesülhetnek az 1874. évi AnerkennungsG alapján.²⁶ Az elismert egyházak közjogi jogállással rendelkeznek, mint a közttestületek („Körperschaft”) sui generis kategóriája. 1998-ig az AnerkennungsG szerinti elismerési feltételek a következők voltak: 1. az egyház szabályzata és tanítása nem lehet jogellenes vagy erkölcstelen, 2. egy kultuszközösség létrehozása. Az elismerés formája rendelet, a nagy „történelmileg elismert” egyházakra azonban a konkordátum, illetve a külön törvények az irányadók.²⁷
- b) Az 1998-as BekGG²⁸ az el nem ismert egyházak új kategóriáját vezette be: a felekezeti (vagy vallási) közösséget (religiöse Bekenntnisgesellschaft), amely magánjogi jogi személyiséggel rendelkezik, és bejegyzésére akkor van mód, ha 300 osztrák lakos a tagja.

A törvény ezen túlmenően új feltételekkel egészítette ki az AnerkennungsG elismerési szabályait, ezek: 1. a népesség 2 %-nek megfelelő számú hívő; 2. 20 éves fennállás, ebből legalább 10 év bejegyzett felekezeti közösségként; 3. az anyagi források vallási célra történő felhasználása; 4. pozitív hozzáállás az államhoz és a társadalomhoz; 5. a többi egyházhoz fűződő „békés” viszony, amelyet az elismerést kérő nem zavarhat meg törvénybe ütköző módon. A két első feltétel ma a gyakorlatban áthidalhatatlan akadályt jelent a még el nem ismert közösségek számára (de a már elismert egyházak némelyike sem tudná jelenleg azokat teljesíteni).

- c) 2002 óta a vallási közösségek magánjogi egyesület formájában is működhetnek. Az elismert egyházak külön törvényekben szabályozott többletjogokkal rendelkeznek.

A többszintű rendszert, különösképpen a BekGG által beiktatott új elismerési feltételeket, számos kritika érte. Leginkább azok visszaható hatálya vitatott: a törvény

²⁵ HERBERT KALB–RICHARD POTZ–BRIGITTE SCHINKELE: Religionsrecht. Wien: Facultas, 2003, 93–135. A magyar nyelvű szakirodalomból: FEDOR TIBOR: Az állam és az egyházak kapcsolata Ausztriában. ACTA HUMANA 2000/39–40, 52–63.

²⁶ Gesetz vom 20. Mai 1874, betreffend die gesetzliche Anerkennung von Religionsgesellschaften (Törvény a vallási közösségek törvényes elismeréséről)

²⁷ A legfontosabb történelmi egyházak állami elismerése a jozefinista elvekre vezethető vissza: POTZ–KÖHLHOFER i. m. 42.

²⁸ Bundesgesetz über die Rechtspersönlichkeiten von religiösen Bekenntnisgemeinschaften Nr. 19/1998 (Felekezeti közösségekről szóló törvény)

hatályba lépése előtt indult elismerési eljárásokra is alkalmazni kellett ugyanis azokat.²⁹ Amint azt látni, fogjuk ez az egyik olyan szabály, ami az EEBJ által megállapított sérelmet okozta.

Korábban nehézséget jelentett az elismerést kérők számára, hogy az elismerés jogszabályi formája miatt nem volt hatékony jogorvoslat az elismerés megtagadása (vagy a hatóság hallgatása) esetén. A felsőbbbíráskodás csak 1997-ben talált erre megoldást.³⁰

2.2 Az ítélet és indokai

Az ügy hosszas előzményei – melyeket az ítélet részletesen ismertet – röviden a következők: a Jehova Tanúi 1978-ban kérték elismerésüket az AnerkennungsG alapján. A minisztérium először nem válaszolt a kérelemre, majd az ombudsman elítélő nyilatkozatát és egy megismételt kérelmet követően megtagadta az elismerést, arról értesítve a kérelmezőt, hogy nincs joga formális határozat meghozatalát követelni. Az osztrák Alkotmánybírósághoz (Verfassungsgerichtshof) és Közigazgatási Bírósághoz (Verwaltungsgerichtshof) intézett számos sikertelen beadványt követően előbbi 1995-ben úgy határozott, hogy utóbbinak hatásköre van a kérelmező ügyében való döntésre. 1997-ben a miniszter – miután a Közigazgatási Bíróság határozathozatalra kötelezte – elutasította a kérelmet. Megállapította, hogy nincs helye a Jehova Tanúinak vallási közösségként történő elismerésére, mivel tisztázatlan belső szervezete és negatív a hozzáállása az államhoz és annak intézményeihez. 1998-ban az Alkotmánybíróság megsemmisítette a miniszter határozatát. Időközben hatályba lépett a BekGG (a fent említett visszaható hatállyal), melynek alapján a Jehova Tanúit felekezeti közösségként regisztrálták. Ám az elismerés iránti újabb kérelmüket megint csak elutasították – ezúttal a tíz éves várakozási időre való hivatkozással. A kérelmezők ismételt panaszait mindkét felsőbb bíróság elutasította.

Ami a 9. cikkely (vallásszabadsághoz való jog) sérelmét illeti, az EEJB korábbi ítéleteire utalva (*Gorzelik and Others v. Poland, Sidiropoulos and Others v. Greece*) megerősíti: „az a képesség, hogy jogalanyt hozzanak létre, hogy a közös érdekek terén közösen cselekedhessenek, az egyesülési szabadság egyik legfontosabb aspektusa, melynek hiányában a jog értelmét veszítené [...] ha a hazai hatóságok megtagadják a jogi személyiséget az egyének társulásától, az érinti a kérelmező egyesülési szabadságához fűződő jogának gyakorlását [...] Ahol a vallási közösség szervezete volt a kérdés, ott az elismerésének megtagadását [a bíróság] úgy értékelte, mint ami érinti a kérelmező 9. cikk szerinti vallásszabadsághoz fűződő jogát...”

A bíróság megállapította, hogy volt egy olyan időszak, mely alatt a Jehova Tanúi nem rendelkeztek jogi személyiséggel „a státus e hiányának minden következményével.”

Ami a 14. cikkelyt illeti (diszkrimináció tilalma), a 6. és 11. cikkellyel összefüggésben, a bíróság a *Petrovic v. Austria* ügyben kimondottakat idézi: „az eltérő elbánnás akkor diszkriminatív, ha nincs objektív és ésszerű indoka, azaz nem irányul tör-

²⁹ Herbert Kalb lakonikusan csak „botrányosnak” nevezi a szabályt. POTZ–KÖHLHOFER i. m. 54.

³⁰ KALB–POTZ–SCHINKELE i. m. 102–107.

vényes célra vagy nincs ésszerűen arányos viszony az alkalmazott eszközök és az elérni kívánt cél között.” Az ítélet kimondja „[...] valamennyi vallási csoport számára tisztességes lehetőséget kell adni e státus [a jogi személyiség] megszerzésére, ha azt kívánja, és az előírt feltételeket nem szabad diszkriminatív módon alkalmazni.”

A bíróság diszkriminációt állapított meg amiatt, hogy az Ausztriában csupán 1976 óta létező Kopt Ortodox Egyházat 1998-ban vallási közösségként nyilvántartásba vették, 2003-ban pedig külön törvénnyel elismerték (OrientKG),³¹ míg a Jehova Tanúi sokkal hosszabb ideje működtek az országban.

A 6. cikkely (ésszerű idő) kapcsán az EEBJ a korábbi eljárásokat két szakaszra bontotta: az 1978. szeptember 25.-i elismerési kérelem vonatkozásában nem állapította meg az ésszerű eljárási idő követelményének sérelmét. Azonban az 1998. július 22.-i kérelem elbírálására irányuló eljárások tekintetében úgy találta, hogy azok nem feleltek meg a 6. cikknek.

A bíróság összességében nem bírálta felül az osztrák jog által az elismert és el nem ismert egyházak között tett különbséget, vagy általában a vallási közösségek csoportjainak eltérő jogokkal történő felruházását. A *Case relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium* és a *Thlimmenos v. Greece* ügyekre utalva megismételte, hogy az egyezmény „nem tiltja, hogy a tagállamok egyes csoportokat eltérően kezeljenek annak érdekében, hogy a köztük fennálló ‘tényleges egyenlőtlenségeket’ ellensúlyozzák; sőt, bizonyos körülmények között az egyenlőtlenség eltérő bánásmód által történő ellensúlyozásának elmulasztása is önmagában megalapozhatja a [14.] cikkely sérelmét.”

A vallási közösségek jogalanyiséga feltételül szabott várakozási idő is ésszerű lehet, „kivételes körülmények között, mint például újonnan alapított és ismeretlen vallási csoportok esetében. De ez aligha lehet indokolt az olyan, nagy nemzetközi múlttal rendelkező, az adott államban régóta fennálló, és így a kompetens hatóságok előtt ismert vallási közösségek esetében, mint a Jehova Tanúi.” Ami e tekintetben döntő az az, hogy az „állam köteles semleges és pártatlan maradni miközben szabályozási hatalmát gyakorolja a vallásszabadság és a különféle vallásokhoz, felekezetekhez és hittekhez fűződő viszonya terén” (ld. a *Metropolitan Church of Bessarabia and Others* ügyet is).

A testület az említetteken kívül vizsgálta a 13. cikk (hatékony jogvédelem) esetleges sérelmét is, ám azt nem találta megállapíthatónak

2.3. Következtetések – döntés után, döntés előtt

Nincs arról tehát szó, hogy az EEJB az osztrák kétszintű állami egyházjogi rendszer alapjait kérdőjelezte volna meg. Bizton állíthatjuk, hogy Ausztria elmarasztalására nem került volna sor, hogyha a Jehova Tanúinak módja lett volna megfelelő időn belül (valamilyen) jogi személyiséggel járó egyházi státust szerezni, illetve, ha az állami elismerésük tárgyában hozott döntés nem húzódik 1978 óta.

³¹ Bundesgesetz über äußere Rechtsverhältnisse der orientalisch-orthodoxen Kirchen in Österreich (OrientKG, Keleti-ortodox egyházi törvény) BGBl. I Nr. 20/2003

Abban a kérdésben, hogy a vallási közösséget részesíteni kell-e állami elismerésben, az ítélet nem ad támpontot, mivel az elismerés egyéb feltételei nem képezték a ügy tárgyát. A határozat alapján csupán az tűnik egyértelműnek, hogy a várakozási idő elteltének hiányára történő hivatkozással nem lehet a kérelmet elutasítani – de időközben ez a probléma egyébként is okafogyottá vált.

A közösség mindenesetre még 2007 márciusában ismételt benyújtotta kérelmét a kultuszminiszterhez, amely a (1998. július 11-i bejegyzésétől számított) 10 éves várakozási idő leteltéig az érdemi eljárás lefolytatását, mint idő előtti elutasította.³² Az EEBJ ítéletét, illetve a várakozási idő leteltét követően azonban most már nyilvánvalóan nem odázható sokáig a döntés, amelynek meghozatalára a miniszternek egyébként hat hónap áll rendelkezésére.³³ Az általános közvélekedés szerint – amelyet egyébként nyilvánvalóan befolyásolnak az újabb németországi fejlemények, valamint az EEBJ ítéletének gyakori, tévesen kiterjesztő értelmezése – az ügyben a Jehova Tanúinak számára kedvező határozat várható. Az ügyben, a formális feltételek teljesítését követően, döntő jelentőségű lesz immár a közösség államhoz és a társadalomhoz fűződő pozitív viszonyának kérdése. (A kézirat lezárása után az elismerés 2009. május 7-én megtörtént.)

3. Oktatási kérdések

Az oktatáshoz való joggal kapcsolatos vallási kérdések – jelentőségükhöz képest – csekély számban merültek fel eddig a strasbourgi gyakorlatban.

Egy viszonylag korai esetben³⁴ a Bíróság megállapította, hogy az állam nem folytathat a szülők vallási-világnézeti meggyőződését aláaknázó tevékenységet. A konkrét kérdéssel kapcsolatban a Bíróság – figyelembe véve azt a tényt is, hogy Dánia jelentős mértékben támogatja a magániskolákat – nem tekintette a dániai iskolákban folyó kötelező szexuális oktatást az 1. kiegészítő jegyzőkönyv 2. cikkébe ütközőnek.³⁵

2007-ben egy norvég eset került a Bíróság elé, melyben ateista szülők – egy humanista egyesület tagjai – sérelmezték a „Kereszténység, vallás és filozófia” tárgy kötelező jellegét.³⁶ A tárgy 10 éves tanmenettel kötelező iskolai tárgy, mely történetileg az iskolai vallásoktatásból alakult ki. Norvégia alkotmánya értelmében ma is államvallásának tekinti az evangélikus vallást, és az evangélikusoknak kötelező gyermekeik megfelelő neveléséről gondoskodni, azonban a nem-evangélikusok már 1889 óta mentesülnek a kötelező evangélikus vallásoktatás alól.

Az 1960-as évek végétől a tanterv több lépcsőben szekularizálódott, a kultúrtörténeti és általános vallásismereti témák kerültek előtérbe. Az 1998-as oktatási törvény

³² <http://www.jehovas-zeugen.at/Chronologie-der-Verfahren.18.0.html>

³³ BekGG 2. § (1)

³⁴ Kjeldsen, Busk Madsen és Pedersen v. Denmark Judgment of 7 December 1976. dec. 7.

³⁵ P. VAN DIJK–G. J. H. VAN HOOFF: *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*. Deventer–Boston: Kluwer Law International, 1990², 471.

³⁶ Folgerø and Others v. Norway Judgment of 19 June 2007.

és a kapcsolódó tanterv már teljesen törölte az oktatás keresztény jellegére történő utalást, és a világvallások pártatlan bemutatására helyezte a hangsúlyt. 9:8 arányban sérti az 1. jegyzőkönyv 2. cikkét.

Az ügy jól mutatja, hogy az önszerkularizáció zsákutca: nem tudnak a vallási közösségek annyit feladni sajátos örökségükből, hogy az elegendő legyen – akkor jobb a társadalom, a nagy rendszerek peremén megőrizni identitásukat. Az európai emberi jogi mechanizmus védelmet nyújthat a túlzott állami beavatkozás és ellenőrzés bizonyos formái ellen, ugyanakkor egyes államoknak a vallási identitás kifejezését korlátozó szekularizmusával szemben nem.

